

УДК 32.019.5

І. В. Ващенко

А. В. Стаднік

Е. М. Полтавський

ПЕРЕДУМОВИ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ВІД ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ДО ШИРОКОМАСШТАБНОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ

Розглянуто погляди вітчизняних і зарубіжних авторів на особливості сучасного світового політичного процесу. Проаналізовано спробу перейти до силових принципів у відносинах між державами. Сформульовано бачення поняття «гібридна війна» крізь призму українсько-російських відносин як своєрідну точку відліку в конфліктах нового типу. Обґрунтовано розуміння сутності гібридної війни як нової форми глобального протистояння у міжнародних відносинах. Схарактеризовано основні складники гібридної війни, основні механізми забезпечення національної безпеки України. Проведено аналіз вітчизняної наукової літератури стосовно визначення місця гібридної війни як передумови збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: гібридна війна, збройний конфлікт, війна, збройна агресія, холодна війна, національна безпека, світовий політичний процес, дипломатична війна, інформаційна війна, економічна війна, геополітичний устрій, консолідація суспільства.

Постановка проблеми. Сучасний світ дуже далекий від гармонії. На жаль, суперечності між державами були, є і будуть на різних рівнях: глобальному, міжрегіональному, регіональному, двосторонньому. Зрозуміло, що така класифікація протистоянь між державами неповна, оскільки є реальна загроза виникнення нових суперечностей у відносинах між державами в системі сучасного світового політичного процесу. Аналіз наведених рівнів протистоянь має практичне значення для визначення зовнішньополітичної стратегії держав у сучасному світі.

Після розпаду СРСР у грудні 1991 р. формування багатополосного світу здійснювалося в умовах перетворення США на головний суперпотужний центр демократичних сил, який і сьогодні продовжує активно впливати на збереження міжнародного порядку за демократичними принципами, що був сформований після Другої світової війни. Водночас здійснюється поступове формування нових світових центрів сили, здатних обмежити домінування США. На роль нових світових лідерів активно починають претендувати такі країни, як Китай, Індія, Росія, Бразилія, які й розпочинають будувати свою міжнародну діяльність відповідно до власної геополітичної стратегії, в основі якої головна роль відводиться

боротьбі за лідерські позиції в світі, побудові нового світопорядку.

Також на початку ХХІ ст. процеси глобалізації, швидкий розвиток глобального інформаційного простору і технологій, специфіка соціальних, економічних та політичних умов розвитку сучасного світового співтовариства активно вплинули на характер та особливості ведення сучасних війн і збройних конфліктів [1, с. 150, 151, 152].

Події, які сьогодні відбуваються у світовому політичному процесі, дуже складні й неоднозначні, одним загальним питанням стосовно них вирішити надзвичайно складно. Лише можна впевнено зазначити, що їхні причини виникли задовго до початку драматичних подій в Україні, які відбулися протягом 2014 р., адже саме вони призвели до руйнування європейської та глобальної систем безпеки, створили нові загрози національній безпеці України. Військово-політичне керівництво нашої держави переконливо доводило, що саме анексія Криму, збройний конфлікт на Сході України переросли 24 лютого 2022 р. у широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації (РФ) проти Української державності. Ці події порушили не тільки регіональну стабільність, а й породили глобальні ризики світовому територіальному устрою, які були затверджені Заключним актом

Декларації принципів у 1975 р. А це вже був серйозний крок на шляху дестабілізації світової системи безпеки, початку руйнування існуючої системи міжнародного права, яка склалась у другій половині ХХ ст. За таких обставин Україна аргументовано звинувачувала кремлівське керівництво у підтримці бойовиків на Донбасі та вимагала від нього виконання Мінських угод. Росія у відповідь заявляла, що вона є лише гарантом Мінських домовленостей і відхилила звинувачення у підтримці сепаратистів на Донбасі. Однак аналіз подій, які відбулись у східних областях України, дають підстави значній кількості дослідників вважати, що в характеристиці тогочасного збройного конфлікту України і Росії були застосовані такі поняття, як «нерегулярна війна», «змішана війна», «сурогатна війна», «гібридна війна». Безумовно, всі ці події вказували на початок перманентних бойових дій, де почали активно залучати невійськові засоби збройної боротьби, які не мали прямого відношення до класичного військового протистояння [2, с. 5–8].

Форми і методи, які використала Росія проти України, остаточно не були систематизовані вітчизняними військовими теоретиками. Це питання залишається сферою додаткових досліджень, а саме початок формування концепції гібридної війни, етапи її розгортання, стан реалізації гібридного протистояння в Україні та створення можливих напрямів її протидії. Тому для організації ефективної протидії інформаційно-психологічному впливу з боку країни-агресорки на соціально-політичну ситуацію всередині країни необхідно мати чітке розуміння природи й характеру передумов широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, яка розпочалась одразу після проголошення незалежності України у 1991 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для дослідження вибраної проблеми мала певна кількість праць, у яких науковці вважають гібридну війну як воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання військових, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших складових з метою досягнення стратегічних зовнішньополітичних цілей [3]. Було видано аналітичні праці, у яких військова складова об'єктивно стає головним чинником щодо розгортання і масштабів здійснення гібридної війни, де застосування інформаційного складника стає дуже важливим [4]. Про роль інформаційної війни, розгорнутої проти України, найточніше свого часу зазначив

Головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлав: «Це найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн» [5]. Вивчення інформаційних чинників дає змогу зрозуміти ідеологічну складову такого явища, як гібридна війна. У дослідженнях останніх років увагу звернуто на питання щодо змін парадигми війни, а саме активне залучення на початковому етапі конфлікту невійськових структур [6].

Проте на сьогодні маємо ще обмаль досліджень, які б стали вагомою допомогою в організації та проведенні інформаційно-пропагандистських заходів щодо захисту населення від негативного інформаційного впливу. Тим більше, що життя ставить вельми серйозні завдання – це створення ефективної системи національної безпеки України.

Мета статті – узагальнити основні підходи до з'ясування природи походження сучасних потенційних загроз національній безпеці України; обґрунтувати необхідність реформування традиційних механізмів захисту; на прикладі сучасного світового політичного процесу показати, що гібридна війна – це не лише новітній вид воєнного конфлікту між демократичними та авторитарними режимами, а й нова форма глобального протистояння у контексті системної кризи світової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Новим засобом ведення збройної боротьби на початку ХХІ ст. стала гібридна війна – як прагнення однієї країни нав'язати іншій свою політичну волю шляхом застосування комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного і власне воєнного характеру – без оголошення війни. Країною, яка активно використала інструменти гібридної війни, є Росія. Кремлівські теоретики з приходом до влади В. Путіна розробили свою концепцію такої війни і застосували її на практиці проти України. На жаль, гібридна війна проти Української державності триває й досі, і їй наразі не видно якогось завершення, адже після широкомасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України гібридна війна стала набирати форм державного тероризму. Це вчинення екоциду проти українського населення шляхом підриву Каховської ГЕС, погрози завдати ракетно-бомбових ударів по ядерних об'єктах України.

Базові складові російської стратегії і тактики сучасної гібридної війни були остаточно сформовані ще у 2013 р. начальником генерального штабу збройних сил Російської

Федерації В. Герасимовим у концепції, яку кремлівські теоретики делікатно назвали «невоєнні методи у вирішенні міждержавних конфліктів». Головною особливістю цієї гібридної війни стало те, що її почали вести не за контроль над територіями, а як управління свідомістю місцевого населення, яке стало об'єктом агресії [7, с. 40, 41].

Збройне протистояння, що розпочалося на Сході України у 2014 р., стало наслідком впливу довготривалих чинників на українську політичну, економічну, військову, соціальну реальність. Унаслідок дій Росії було ліквідовано систему глобальної та регіональної безпеки. Будапештський меморандум, який виступав міжнародним гарантом безпеки, для України виявився недієздатним в умовах, коли збройну агресію вчинив один із її гарантів – Російська Федерація. Порушення положень Будапештського меморандуму однією із країн, яка його підписала, зруйнувало гарантії державного суверенітету, які надали Україні в обмін на відмову від третього за розміром у світі ядерного потенціалу. Цей факт чітко продемонстрував початок серйозних змін у системі безпекових гарантій, що склалися після Другої світової війни. Протягом 20 років Будапештський меморандум був надійним правовим документом, і побоювань серед українських політиків щодо його невиконання не було. Сьогодні зміст міжнародних гарантій безпеки зазнає кардинальних змін, а самі гарантії у новому безпековому середовищі значною мірою втрачають свою вагу. Дедалі поглиблюються взаємовідносини між Китаєм і Росією, які перебувають на високому рівні. Головним військовим партнером Росії продовжує залишатися Іран, який масово постачає в країну-агресорку ударні безпілотники і сприяє налагодженню їхнього виробництва на території РФ. Таке взаєморозуміння науковці здебільшого пояснюють спільними інтересами у боротьбі проти глобального впливу США [8, с. 5, 6].

Кількість наукових праць за темою гібридної війни різко збільшилася саме після подій 2014 р. і продовжує зростати, але специфіка ведення гібридної війни проти України залишається без ґрунтовної відповіді. Маючи велику кількість фактів і відомостей про гібридні воєнні дії, науковці зіткнулися з труднощами їхньої інтерпретації. Деякі визначення щодо характеру гібридних воєнних дій потребують уточнення. Насамперед це стосується асиметричного характеру гібридних загроз і ведення мережецентричної війни як нової концепції

ведення бойових дій, що передбачає збільшення бойової потужності шляхом утворення інформаційно-комунікативних мереж, яка для успішного виконання бойового завдання поєднує в одне ціле розвідувальні дані, органи управління, засоби управління. За формою війна проти України стала гібридною, а за змістом – асиметричною, де супротивники використовують стратегію і тактику, яка відрізняється одна від одної.

Гібридна війна теоретично й практично відображує дії, які поєднують дипломатичні, інформаційні, економічні засоби для досягнення політичних цілей, – це змішування класичного збройного конфлікту з використанням незаконних збройних формувань. Для досягнення своєї мети держава-агресор всебічно підтримує та експортує регіональних сепаратистів, зв'язок з якими повністю заперечує. Створені на підґрунті сепаратизму незаконні збройні формування починають виконувати ту брудну роботу, яку держава-агресор здійснювати не може через тиск міжнародного співтовариства. Аналіз цієї ситуації дає змогу зробити висновок, що державні інститути влади не у повному обсязі проводили політику протидії регіональному сепаратизму в північно-східних, південно-східних регіонах України та на Закарпатті з боку Угорщини. Розвиток сепаратизму став наслідком цілеспрямованої політики Російської Федерації через своїх агентів впливу за технологією «експорт сепаратизму» [9].

Поняття «гібридна війна» охоплює набагато ширше значення, ніж традиційні форми ведення бойових дій та збройних конфліктів змішаного типу. Це зовсім новий вид глобального протистояння у сучасному міжнародному безпековому середовищі. Головними компонентами ведення гібридної війни є:

- розпалювання внутрішніх суспільних суперечностей через пропаганду;
- створення економічних проблем через економічне протистояння;
- експорт сепаратизму і підтримка незаконних збройних формувань.

Кожний конкретний елемент гібридної війни не новий, використовувався у багатьох війнах. Однак унікальним є взаємозв'язок усіх його елементів, де зростає роль інформаційного чинника, який розгортається одразу на кількох напрямках і стає не менш важливим, ніж військовий.

У російській концепції гібридної війни було значно збільшено роль невійськових методів тиску на противника за допомогою політичних, інформаційних, економічних елементів.

Інформаційна складова стала ключовою на всіх етапах конфлікту – від його підготовки і до постконфліктного періоду. Особливу увагу звертали на такі заходи, як:

- підтримка внутрішньої опозиції у країні;
- цілеспрямований інформаційний вплив на населення країни;
- масштабна присутність в інформаційному просторі країни.

Об'єктом проведених інформаційних маніпуляцій стало населення як самої Росії, так і незалежних держав на пострадянському просторі. В ідеологічній доктрині «руського миру» Україні було відведено роль «локомотива» у відновленні радянської імперії, саме тому українське населення стало головним об'єктом гібридної агресії з боку сусідньої держави [10].

Етапи інформаційної агресії можуть бути розтягнуті на десятиліття. Класичним прикладом є сьогодні широкомасштабна збройна агресія Росії проти України, яка почала готуватися кремлівськими теоретиками практично наприкінці 1990-х років. Типовими її ознаками були:

- 1) газові та торговельні війни;
- 2) захоплення російським бізнесом стратегічних підприємств України;
- 3) поширення впливу російських засобів масової інформації на пересічного громадянина;
- 4) тиск на політичне керівництво країни з питань захисту прав російськомовного населення;
- 5) штучно створена атмосфера утисків російської мови;
- 6) просування елементів російської культури;
- 7) засилля російської агентури в органи державної влади;
- 8) розпалення сепаратистських настроїв серед представників національних меншин [11].

Саме після проголошення незалежності України відбувалося закладання конкретних масових психологічних установок, які у момент переходу конфлікту до фази широкомасштабної збройної агресії починають використовувати для послаблення тієї сторони, проти якої розпочинаються бойові дії.

Застосування Російською Федерацією технологій гібридної війни проти України перетворило інформаційну сферу на ключову арену протистояння. Країна-агресорка використала найновіші технології впливу на свідомість громадян, розпалювання національної та релігійної ворожнечі, заклики змінити конституційний лад насильницьким шляхом. Основними методами інформаційної агресії проти України стало дезінформування і маніпулювання фактами, пропаганда, диверсифікація громадської думки, психологічний тиск, поширення чуток.

Аналізуючи сутність гібридної війни, слід зважати на те, що гібридна агресія проти України відбулася у контексті порушення гарантій системи світової безпеки. Тому варто наголосити, що гібридна війна – це також цілеспрямований процес щодо установаження тотального контролю над сферою державного управління, де одну з вирішальних ролей відіграють інформаційні засоби, що і призводить до капітуляції збройних сил противника [12, с. 5–12].

Найсильніший інформаційний вплив у світі сьогодні мають високорозвинуті індустріальні держави, решта країн можуть стати жертвами їхнього інформаційного впливу. Втрата власного суверенітету для таких держав – це лише питання часу. Інформаційно-пропагандистська війна, яку веде Росія проти України, має багато ледве помітних відтінків, серед яких необхідно враховувати такі елементи:

- по-перше, інформаційну війну потрібно аналізувати у загальному контексті подій, що відбуваються у державі та світовому співтоваристві;
- по-друге, інформаційна війна має велику кількість учасників, серед яких потрібно не лише розглядати Російську Федерацію, а й слід враховувати позиції країн Західної Європи та світових міжнародних організацій;
- по-третє, інформаційна війна – це не тільки вирішення проблем внутрішньо-політичного життя країни шляхом досягнення консенсусу, це також усунення суперечностей у відносинах з окремими світовими міжнародними організаціями.

Характер актуальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері потребує використання інноваційних підходів до формування системи захисту і розвитку інформаційного простору в умовах процесу глобалізації [13, с. 137, 138].

Історичний аналіз війн і конфліктів переконливо доводить, що будь-яка нова сфера діяльності людини перетворюється у сферу збройного протистояння. Такою зброєю на сьогодні стали інформаційні ресурси, де вплив на свідомість людини за допомогою інформаційно-комунікативних технологій дуже високий. Актуальними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері є такі:

- а) проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України;
- б) інформаційна експансія держави-агресора шляхом розширення власної інформаційної структури на території України або в інших державах;
- в) недостатній розвиток національної інформаційної інфраструктури, що обмежує

можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії в інформаційній сфері;

г) недостатній рівень готовності громадянського суспільства чинити опір спробам маніпулювання свідомістю (серед громадян ще не сформувалося розуміння загрози, яку несуть у собі сучасні комунікативні технології, особливо якщо вони використовуються у політичних цілях).

Сьогодні будь-яка країна світу потребує створення ефективної системи протидії негативному інформаційному впливу, переважна більшість держав-лідерів світового політичного процесу розглядає інформаційну війну як один із найефективніших інструментів реалізації власної зовнішньої політики, яка дозволяє зробити руйнівний вплив на всі рівні державного устрою [14].

Отже, консолідація українського суспільства навколо розвитку інтелектуального потенціалу повинна стати дієвою запорукою у створенні надійної системи національної безпеки держави, перешкодою у поширенні негативного інформаційного впливу з боку держави-агресора. Без формування сучасної інформаційної протидії як базового компонента національної безпеки України неможливо бути повноцінним учасником процесу світового розвитку. Розуміння інформаційних проблем дає змогу рухатись у напрямку їх подолання.

Висновки

Для забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі необхідно чітко визначити комплекс завдань з відсічі збройної агресії Росії та протидії гібридній війні.

1. Гібридна війна – це цілеспрямований процес установлення тотального контролю над сферою державного управління, де вирішальну роль відіграють інформаційні засоби.

2. Поняття «інформаційна війна» зародилось у військовому середовищі, і її можна порівняти лише з реальними бойовими діями. Військові теоретики чітко уявляють її кордони і наслідки, але, на превеликий жаль, громадянське суспільство не готове чинити опір неконтрольованому застосуванню інноваційних технологій.

3. Сьогодні інформація стала реальною зброєю, де ключове значення мають засоби масової інформації, інтернет-канали, контроль над інформаційними потоками. Тому у формуванні нового світового порядку держави-лідери роблять рішучі дії щодо домінування в інформаційній сфері.

4. Російська Федерація гібридною війною здійснила безпрецедентний виклик Українській державності. Той факт, що Україна вистояла з

початку широкомасштабних бойових дій на ширині фронту довжиною понад дві тисячі кілометрів, свідчить про потужний внутрішній потенціал нашої держави, її життєздатність. Усупереч численним кремлівським спекуляціям, внутрішня соціально-політична ситуація у країні не несе загрози існуванню Української державності.

Напрямом подальших досліджень може бути вивчення результатів російсько-української війни, що визначатиме новий порядок, а саме: за якими правилами існуватиме світове співтовариство, яким буде верховенство права та якими будуть гарантії світової безпеки взагалі.

Перелік джерел посилання

1. Ващенко І. В., Резніков В. О. Кредитно-модульний курс з політології : навч. посіб. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2011. 272 с.
2. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
3. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
4. Російськомовні дуже вразливі до російської пропаганди: дослідження. URL: <http://surl.li/ocdat> (дата звернення: 22.12.2022).
5. Почепцов Г. Війна четвертого покоління – це війна культур. URL: <http://surl.li/ocday> (дата звернення: 20.01.2023).
6. Досвід, отриманий Повітряними Силами ЗСУ. Особливості гібридної війни Російської Федерації проти України. URL: <http://surl.li/ocdbc> (дата звернення: 25.12.2022).
7. Ващенко І. В., Стаднік А. В. Передумови збройної агресії Російської Федерації проти України: від гібридного протистояння до широкомасштабного збройного вторгнення. *Українське військо: сучасність та історична ретроспектива* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 23 листоп. 2022 р. Київ, 2023. С. 40, 41.
8. Кононенко К. А., Параховський Б. О., Яворська Г. М. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідний-Чорноморський простір. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2016. 65 с.
9. Регіональний сепаратизм в Україні. URL: <http://surl.li/okaze> (дата звернення: 24.02.2023).
10. Нові технології і методи гібридної війни – це виклик міжнародній безпеці. URL: <http://surl.li/ocdbg> (дата звернення: 10.01.2023).

11. Горбулін В. П. «Гібридна війна: все тільки починається». URL: <http://surl.li/ocdbj> (дата звернення: 10.11.2022).

12. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 84 (33). С. 5–12.

13. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної*

академії державного управління при Президентіві України. 2015. № 1. С. 136–141.

14. Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин. URL: <http://surl.li/ocdbn> (дата звернення: 05.11.2022).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2023 р.

UDC 32.019.5

I. Vashchenko, A. Stadnik, E. Poltavskiy

PREREQUISITES OF ARMED AGGRESSION BY THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE: FROM HYBRID OPPOSITION TO LARGE-SCALE ARMED INVASION

The article examines the views of domestic and foreign scientists on the peculiarities of the development of the modern world political process, the development of the global information space and technologies, the specifics of the social, economic and political conditions of the development of the modern world community that influenced the nature and peculiarities of the conduct of modern wars; analyzed the attempt to transition to force principles in relations between states, which was the beginning of the crisis of the European security system; formulated a vision of the concept of hybrid war through the prism of Ukrainian-Russian relations, as a kind of reference point in conflicts of a new type, state-legal mechanisms for ensuring the national security of Ukraine, justified the understanding of the essence of hybrid war as a new form of global confrontation in international relations, where hybrid war has become a new as a means of conducting an armed struggle at the beginning of the 21st century – as the desire of one country to impose its political will on another through a complex of measures of a political, economic, informational and actually military nature – without declaring war in accordance with the norms of international law; the main components of a hybrid war are characterized, with the help of which simultaneous influence on the opponent is carried out in various directions, where the determining components are informational, ideological, psychological, economic, political, diplomatic, military, technological, resource, energy; approaches are systematized understanding of the confrontation between Ukraine and the Russian Federation after 1991, namely the establishment of specific mass psychological attitudes, which at the time of transition of the conflict to the phase of large-scale armed aggression, were used to weaken Ukrainian statehood. An analysis was carried out to determine the location of the hybrid war as a prerequisite for the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. So, hybrid war is a new type of conflict that will be constantly encountered in the world in the last decades practice, therefore the world community must learn to adequately respond to such challenges and learn to effectively confront these threats.

Keywords: hybrid war, armed conflict, war, armed aggression, cold war, national security, world political process, diplomatic war, information war, economic war, geopolitical system, consolidation of society, form of global confrontation, international relations, crisis of the European security system.

Ващенко Ігор Владиславович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри військової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-1444-7538>

Стаднік Анатолій Володимирович – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри військової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-1472-4224>

Полтавський Едуард Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-7434-7061>